

Wspominając wybitnego redaktora

Florian Śmieja z Anną Heydenkorn. Na stole fotografia Benedykta Heydenkorna, fot. arch. F. Śmieji.

Florian Śmieja

Z odejściem 10 października 1999 roku redaktora Benedykta Heydenkorna, zmalał poczet znakomitych działaczy emigracji żołnierskiej, tak bardzo zasłużonej.

Urodzony w 1906 roku w Starej Birczy koło Przemyśla, mieszkał we Lwowie i w Warszawie. Był jednym z najmłodszych obrońców Lwowa. Po ukończeniu gimnazjum był wolnym słuchaczem na Uniwersytecie Warszawskim, ale jeszcze jako student rozpoczął działalność dziennikarską współpracując z szeregiem pism od „Dziennika Lwowskiego” począwszy po „Epokę” i „Głos Prawdy” redagowany przez Juliusza Kadena-Bandrowskiego. Pisał też do „Buntu Młodych”, „Kroniki Polski i Świata” oraz „Drogi”. Następnie związał się z warszawskim biurem dziennika „Berliner Tageblatt”, a przed wybuchem wojny pracował dla francuskiej agencji prasowej Havas.

Dopiero 17 września opuścił Warszawę i kierując się na południowy wschód wpadł w ręce NKWD. Przesłuchiwany wpierw w więzieniach na ziemiach polskich, deportowany został do obozów w Woroneżu, a następnie w Dniepropietrowsku. Wyszedł na wolność po układzie Sikorski-Stalin i dotarł do Tatiszczewa do formującej się tam Armii Polskiej pod dowództwem gen. Władysława Andersa. Razem z nią wędrował przez Iran, Irak i Palestynę do Włoch. We Florencji w 1944 roku mianowany został zastępcą redaktora „Dziennika Żołnierza”, a potem jego naczelnym redaktorem, aż do likwidacji w 1946 roku. Po zakończeniu działań wojennych demobilizował się w Anglii, a w 1949 roku przyjechał do Kanady. W Anglii pracował w „Słowie Polskim”, a następnie w „Dzienniku Polskim i Dzienniku Żołnierza”.

W Kanadzie zaczął od pracy fizycznej. Z czasem stał się kancelistą w biurze Kongresu Polonii Kanadyjskiej w Hamilton. Tymczasem ośrodki polonijne w prowincjach preryjnych zaczęły tracić prymat na rzecz Quebec i Ontario, bo tam głównie osiedliła się fala wojennej emigracji. W Toronto ukazywał się tygodnik „Związkowiec”. Tam też zaczął wychodzić „Głos Polski”. Jego redaktor, Stanisław Zybała dowiedział się o Heydenkornie, którego mu polecił na prośbę gen. Władysława Andersa prezes Zrzeszenia Kombatantów Polskich w Kanadzie. Zatrudniono Bumka (bo tak go nazywali najbliżsi) kiedy znalazł się wakans. W tym piśmie przepracował pięć lat i w roku 1957 przeszedł do „Związkowca” redagowanego przez Franciszka Głogowskiego. We wrześniu 1964 objął stanowisko redaktora naczelnego. W odróżnieniu od pro-londyńskiego „Głosu Polskiego”, „Związkowiec” miał tradycję pisma liberalnego, świeckiego, trybuny emigracji robotniczo-chłopskiej, która uważała się za obywateli Kanady o polskim rodowodzie i sentymentach, lecz pragnęła być niezależna od politycznych dyrektyw zarówno starego kraju, jak też polskich władz emigracyjnych. Polonia ta angażowała się po stronie kanadyjskiej wchodząc w jej struktury gospodarcze, społeczne i polityczne.

Będąc zawodowym dziennikarzem doświadczenie swoje wprzągnął w pracę nad „Związkowcem”, popularyzując akcje społeczne, jak np. zbiórka pod hasłem „Chleb dla Polski”, czy też angażując się poważnie w sprawę odesłania skarbów wawelskich do Polski.

(Choć w artykule ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej, prof. B. Grzelońskiego na ten temat, padło wiele nazwisk, nie znalazłem wśród nich nazwiska Heydenkorna). Utrzymał formę półtygodnika i wygospodarował niewielkie honoraria, aby przyciągnąć do pisma znaczniejsze pióra. I tak pozyskał m.in. Adama Ciołkosza, Andrzeja Chciuka, Marię Kuncewiczową, Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Józefa Mackiewicza, Danutę Mostwin, Tadeusza Nowakowskiego i Wacława Zagórskiego. W terenie wyszukał korespondentów, z Polski zdobywał nie cenzurowane raporty, wprowadził nowe działy, wydawał numery specjalne. Niektóre z nich liczyły do 80 stron „Związkowiec” pod jego redakcją stał się najbardziej poczytnym i największym polskojęzycznym pismem w Kanadzie. Jego nakład osiągnął 12,500 egz. i pismo miało wielu oddanych prenumeratorów. Czytano je również poza Kanadą.

Dobierając sobie współpracowników Heydenkorn utrzymywał z nimi bliski kontakt, a wizyta w redakcji zawsze była przyjemnością. Atrakcję stanowiła skromność i bezinteresowność redaktora. Nie wynosił się, nie należał do żadnego ugrupowania. Jan Kowalik ocenił, że Heydenkorn

...zostawił ustabilizowane pismo polonijne na dobrym poziomie, zrównoważone, tolerancyjne, pro-kanadyjskie, ale zarazem otwarte na Świat, a przede wszystkim na Polskę.

Nie było jednak jego odejście bezzasadne. W liście do mnie Heydenkorn powiedział:

...Nie chciałem dłużej robić „Związkowca” z wielu względów, ale chyba zdecydowało stwierdzenie, iż nie mam partnerów do przeprowadzenia zasadniczych spraw, a sytuacja jest krytyczna. Nie obawiam się, ale jestem głęboko przekonany, iż nie tylko „Związkowiec” będzie spadał, ale Związek Polaków w Kanadzie, jak również inne organizacje. Trzeba bowiem prawdziwej reformy, poważnych zmian, a brak do tego odpowiedzialnych ludzi.

Upomniał się o Heydenkorna po jego przejściu na emeryturę Franciszek Głogowski. Apelował, by „... w jakiejś formie wyrazić uznanie i wdzięczność za tytaniczną wprost pracę...”. Sugerował, by „Związkowiec” stał się inicjatorem takiej imprezy skoro przez bez mała dwadzieścia lat był jego redaktorem. Jednak stopniowa degrengolada pisma, inni ludzie i odmienne cele sprawiły, że myśli jego nie podjęto.

Heydenkorn współpracował również z innymi pismami m.in. z londyńskim „Dziennikiem Polskim” i paryską „Kulturą”. Kiedy zaczął odwiedzać Polskę i pisać korespondencje korygujące stereotypy panujące w emigracyjnej prasie, naraził się ludziom o innych poglądach. Znamcy natomiast, np. jeden z czołowych

przedwojennych dziennikarzy W. Giełżyński, podnosili wysoko walory tych artykułów z 1958 roku, kiedy łatwo było przeholować w jedną albo drugą stronę. Heydenkorn potrafił być bardzo sprawiedliwy i doceniali to ludzie tacy jak M. Krąpiec, M. Kula, S. Kisielewski czy J. Turowicz.

Odszedłszy na emeryturę w 1977 roku, Heydenkorn pracował jako wolontariusz w *Multicultural History Society* of Ontario. Praca tego rodzaju nie była mu nowością wszak już w Polsko-Kanadyjskim Instytucie Badawczym, którego był jednym z założycieli, a potem długoletnim zastępcą dyrektora, ani W. Turek, ani T. Krychowski, R. Kogler ani B. Heydenkorn za swoją pracę grosza nie brali. Byli po prostu społecznikami starej daty i dzięki takim ludziom tyle można było dokonać mimo ustawicznego braku finansowego wsparcia. We współpracy z *History Society* ukazały się cztery książki „polskie”, a periodyk „Polyphony” regularnie przynosił teksty o tematyce polskiej. W uznaniu zasług nadano Heydenkornowi tytuł członka honorowego oraz ustanowiono stypendium jego imienia dla młodych badaczy problemów etnicznych w Kanadzie.

Benedykt Heydenkorn i Aleksandra Ziółkowska-Boehm, fot. z rozdziału p.t. „O Polonii Kanadyjskiej z Benedyktem Heydenkornem”, [W:] Aleksandra Ziółkowska, *Korzenie są polskie*, Warszawa 1992.

Benedykt Heydenkorn i Aleksandra Ziółkowska-Boehm, fot. z rozdziału p.t. „O Polonii Kanadyjskiej z Benedyktem Heydenkornem”, [W:] Aleksandra Ziółkowska, *Korzenie są polskie*, Warszawa 1992.

Już przed wojną Heydenkorn miał zacięcie socjologa. Zadebiutował rozprawą „Proletaryzacja inteligencji zawodowej w Polsce”. W Kanadzie jako dziennikarz i współzałożyciel Instytutu Badań wziął się do pracy nad kanadyjską Polonią. Poświęcił jej wiele artykułów i szkiców. Napisał także, wprowadził i zredagował dwadzieścia różnych tomów prac w języku polskim, angielskim i francuskim. Zabłysnął talentem wydając monografię „Poles in Manitoba” pozostawioną przez Wiktora Turka w manuskrypcie. Wymagała ona mozolnego przepracowania i skrótów. Podobnego zachodu potrzebowała angielska wersja „Tworzywa” Melchiora Wańkowicza. Także niedokończona antologia Danuty Bieńkowskiej „Meeting Polish Writers” doznała edytorskiej pieczy Heydenkorna. Posypały się kolejne tomy rozpraw i materiałów dokumentarnych o kanadyjskiej Polonii inspirowane i wspomagane przez niego. Traktowały one o szkolnictwie polonijnym, o prasie, o organizacjach społecznych, o literaturze emigrantów, o osadnictwie chłopów, o roli kobiety na emigracji, o polskim środowisku w Toronto. Jedną z tych publikacji to „Poles in Toronto” – analiza ankiety przeprowadzonej przez Ewę Morawską i Rudolfa Koglera.

Opisanie Polaków w Toronto leżało Heydenkornowi na sercu. W rozmowach swoich nawracał często do tego tematu i zachęcał, jak mógł do pisania przyczynków wszelkiego rodzaju, by ułatwić pracę przyszłym badaczom kanadyjskiej Polonii. Zredagowany przez niego numer specjalny półrocznika „Polyphony”

poświęcony Polakom w Ontario jest pozycją ciągle jeszcze ważną. Współ z Henrykiem Radeckim opracował wzorowo historię całej grupy polskiej w Kanadzie w monografii „A Member of A Distinguished Family: The Polish Group in Canada” (1976). Ukazała się ona po angielsku i po francusku w serii wydawnictw Ministerstwa Wielokulturowości. Heydenkorn jest ponadto autorem polskich haseł w „The Canadian Encyclopaedia”.

On też zaczął i przeprowadził konkursy na pamiętnik i wydał cztery tomy pamiętników emigrantów w języku polskim i jeden w języku angielskim. Te, które nie zostały wybrane do druku, przekazane zostały do archiwów kanadyjskich. Stanowią one nie tylko wzbogacenie naszej wiedzy o emigracji, ale ponadto stanowią fascynującą lekturę i świadectwo naszej w tym kraju obecności.

Heydenkorn połączył historię Polonii sprzed pierwszej wojny światowej z kolejnymi falami imigrantów, ukazał jej aktywność, dojrzałość aspiracji organizacji polonijnych oraz szeroki wachlarz ich zainteresowań i kompetencji. Zastawszy Polonię zróżnicowaną, ale raczej mało widoczną, jeśli nie wręcz anonimową, zostawił ją zbadaną, opisaną i przedstawioną w oficjalnych językach Kanady.

Był osobą bardzo prywatną. Nie lubił udzielać wywiadów.

Tłumaczył mi:

...Nie mam „melodii” do wywiadów, nigdy nie miałem i dlatego z zasady nie udzielam. Nie umiem też mówić o sobie, bardzo nawet nie lubię. Nie odpowiadam na ankiety, kwestionariusze itp. (...) Myślę iż są sprawy, przeżycia, myśli, które winny pozostać tylko i wyłącznie u jednostki. Są osobistą tajemnicą i bynajmniej to nie muszą być zagadnienia ważne, bardzo istotne – oczywiście te również – ale jakieś specjalnie intymne.

Zachęcali go przyjaciele do napisania pamiętnika. Nie chciał. Dowodził, że pisać mogą jedynie ludzie posiadający dokładne notatki, bo inaczej wszystko się pomiesza i wyjdą bajki.

Heydenkorn dużo pisał, często swoich tekstów nie sygnował, nie zbierał odbitek swoich prac. Kiedy poszedł na emeryturę, nie mógł wracać do dawnych artykułów i nie podejmował prób, by je zrekonstruować. Szkoda to wielka i on sam niekiedy bolał nad tym, wiedząc, że wiele jego pisanie przepadło bezpowrotnie. Bo nawet do recenzji robił sobie skrupulatnie notatki, a rzadko tylko ograniczał się do jednej tylko lektury omawianej książki. Żałował m.in. tego, że nie dokończył monografii „Gazety Katolickiej”, której spory drukowany fragment stanowi doskonale udokumentowane studium przedmiotu.

Wychodzący od 1932 roku

ZWIĄZKOWIEC

1636 Bloor St. W. - Toronto, Ont. M6P 1A7, Canada

jest jedynym pismem Polonii ukazującym się dwa razy w tygodniu. Chcesz wiedzieć o Kanadzie, być dobrze poinformowanym o życiu Polonii, mieć bezstronne wiadomości i omówienia wydarzeń międzynarodowych, być w kontakcie z życiem Polaków na całym świecie i w dalekiej Ojczyźnie — czytaj i **prenumeru**

PÓŁTYGODNIK „ZWIĄZKOWIEC”

W każdym numerze dwie powieści nowoczesnych pisarzy polskich, artykuły z dziedziny wiedzy, wiadomości, specjalnie redagowane działy: „SPORT” — „ZWIĄZKOWIEC DLA DZIECI” — „KOBIEȚA W ŚWIECIE I W DOMU”

Nie pisał wierszy, ale poezję lubił i bardzo poważał. Miał swoje predylekcje. Ze współczesnych najbardziej cenił Zbigniewa Herberta podnosząc wewnętrzną siłę jego poezji. Nie odpowiadał mu Przyboś. Na ogół nie podobała mu się najnowsza twórczość poetycka. Kręcił głową nad utworami drukowanym przez paryską „Kulturę”. Te wiersze wydawały mu się okropne, nie na poziomie. „Po co pisane, dla kogo pisane i co one mają reprezentować” – pytał retorycznie. Był pod urokiem Kasprowicza i Staffa. O Norwidzie mówił, że to poeta, który ma wiersze piękne i takie jakby w sobie złamane, ze skazą, niewydarzone, szlachetne eksperymenty, które nie wyszły. Niemniej był w Norwidzie zakochany za jego absolutny indywidualizm, niezależność i samotność. Łobodowskiego poważał jedynie jako poetę. Jego zdaniem:

Problematykę ukraińską, stosunki polsko-ukraińskie omawiał namiętnie, z pasją. Nieraz miłość i obrona Ukrainy nasycona była niesprawiedliwością wobec Polski w najszerszym tego słowa znaczeniu.

Niepokaźnego wzrostu był człowiekiem nietuzinkowego formatu, dziennikarzem z charakterem. Bystry, niezwykle odczytany, obdarzony doskonałą pamięcią, był odważny choć właściwie miękki i łagodny. Nie znosił bufonów i szarlatanów, których na emigracji nigdy nie brakowało. Będąc profesjonalistą nie pozwalał dyrekcjom prasowym sobą pomiatać, zdobywając prestiż i rozgłos. Był ozdobą swojego zawodu, który za jego czasów liche dawał wynagrodzenie. Za to cieszył się wdzięcznością i respektem ludzi, którzy z całym zaufaniem zwracali się do redaktora w najrozmaitszych sprawach, jako do człowieka z wpływem i autorytetem. Był twardym orzechem do zgryzienia przez swoją niezależność, skromność, pracowitość, sumienność i lojalność. To był człowiek nie do kupienia.

Nie znosząc fuszerki, bylejakości i łatwizny cenił wysoko bezinteresownych społeczników i sumiennych fachowców. Za takiego uważał Rudolfa Koglera, rzetelnego statystyka sprzeciwiającego się z chybionego patriotyzmu zawyżanym liczbom Polaków w Kanadzie, a także kwestionującego zasadność uważania za Polaków emigrantów w trzecim pokoleniu.

Powtarzał, że nie chciejstwo, ale rzeczywistość tylko się liczy. Podzielał też pogląd Koglera, by Polacy osiedleni w Kanadzie nie mieszały się do spraw politycznych w Polsce, by nie ingerowali w sytuacje, w których żyć nie muszą i żadnych konsekwencji swoich czynów nie ponoszą. O Zybale napisał, że cechuje go:

ogromne poczucie humoru i pozbawiony jest nadętej koturnowej powagi; błyskotliwy, mistrzowsko operuje docinkami w dyskusjach; trzeźwy w ocenach nie daje się unieść efekciarskim pozorom, ale stara się dotrzeć do sedna rzeczy...

Bolał nad wczesną śmiercią świetnie zapowiadającego się Tadeusza Glisty.

Będąc osobą suwerenną, nie pozwalał by nim rozporządzano. napaści i nagonki przyjmował z godnością doświadczonego człowieka: najczęściej wcale na nie nie odpowiadał. Kiedy ja również stałem się obiektem insynuacji, pocieszał mnie, bym jako społecznik niczego innego nie oczekiwał:

...jak kamieni, kubłów obrzydliwości itp. Swoje jednak trzeba robić. Całe życie byłem bity i kopany, ale nie potrafili mnie ani zgnoić ani zgnębić. Byłem i zostałem nonkonformistą.

Miałem najsilniejsze oparcie w żonie.

Przeszło pięćdziesięcioletnie pożycie małżeńskie z poznaną w wojsku panią Anną dało Bumkowi podstawy materialne i psychiczne, na których mógł rozwinąć swoje talenty dziennikarskie i społeczno-kulturalne. Żona stworzyła mu skromny, ale komfortowy i śliczny dom pełen obrazów i rzeźb emigracyjnych artystów, dom, który chętnie odwiedzali przyjaciele z bliska i daleka łącznie z całą generalicją „Tygodnika Powszechnego” i KUL-u, W bogatej bibliotece znaleźć było można tomy dedykowane mu przez wybitnych pisarzy. Ze ścian spoglądała stanowcza twarz ukochanego Komendanta. Może to była nie tylko dekoracja.

Heydenkorn nigdy nie posiadał samochodu ani konta bankowego. Na mój entuzjastyczny list na temat kanadyjskiej przyrody odpowiedział jednoznacznie:

...Nie wybieram się do lasu ani nad jezioro. Nie znoszę komarów, nie uprawiam żadnych sportów. Kocham muzykę, lubię dobre koniaki, piękne kobiety, wesołe dzieci, rozmowy z miłymi ludźmi. Bardzo konserwatywne i staroświeckie zamiłowania, prawda? No, trudno, już chyba nie zmienię się.

Do końca interesował się prasą polonijną. Czytał i komentował ją. Oglądając niezrozumiałe meandry „Związkowca” zauważał jego brak stateczności, ustawiczne zmiany redaktorów. Mawiał, że każdy numer pisma był odmienny. Wiedział z doświadczenia, że gazeta jest czymś nietrwałym, dziś ją się czyta, jutro wyrzuca. Nie rozumiał drukowania ogromnych artykułów, czy artykułów w częściach. Twierdził, że wszystko musi mieścić się w tym samym numerze. Nie widział sensu drukowania powieści w odcinkach dziś, kiedy łatwo jest zdobyć książkę i ludzie już nie wycinają, jak dawniej poszczególnych odcinków. Dziwił się drukowaniu tasiemcowych listów do redakcji, ganił używanie ordynarnego języka w prasie. Mawiał, że to dziedzictwo komunistów, którzy dziś poszli w podziemie, ale ich chamstwo pozostało na wierzchu. W piśmie szukał artykułu wstępnego, chciał wiedzieć, czy redaktor jest za czymś czy przeciwko czemuś. Nie považał ludzi bez twarzy, manipulantów i cwaniaków. Śmiał się z buńczucznych zapowiedzi neofitów na nowym terenie i ich bombastycznych roszczeń i prognoz, kiedy rzeczywistość obnażała ich ignorancję oraz brak autorytetu i poparcia. Te wieczne mrzonki.

Toronto na starej pocztówce.

Dobrodusznie kiwał głową nad hałaśliwą autoreklama wątpliwych emigracyjnych notabli o naciąganych życiorysach i przemilczanych potknięciach życiowych, ludzi, którzy z palca wyssali tytuły i pozycje, bajali o niesprawdzalnych zasługach, byłych aparaczykach ośmieszających się w chorobliwych pragnieniach, by zaimponować naiwnym. Nie znosił karierowiczów, niepokrycia, zwykłego oszustwa. Popierał dobrą robotę, bez końca inspirował i doradzał, podsuwał materiały. Imponowali mu ludzie czynu osiagający cel bez rozgłosu, ofiarni, nacechowani młodzieńczym optymizmem. Do nich m.in. zaliczał ks. St. Puchniaka, ks. J. Smitha, inż. Z. Przygodę, inż. W. Krajewskiego.

Heydenkorn nie był łasy na pieniądze, a jeszcze mniej na zaszczyty. Z zażenowaniem przyznał, że otrzymał Złotą Odznakę Kongresu Polonii Kanadyjskiej i order Polonia Restituta od ostatniego prezydenta Rządu Polskiego na wychodźstwie. Robił swoje. Redaktor paryskiej „Kultury”, który pamięta Zmarłego jeszcze sprzed wojny w swoim wspomnieniu nazwał go świetnym dziennikarzem,

...który był jednocześnie naukowcem, działaczem społecznym i bardzo dobrym człowiekiem.